

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת מטות-מסעי, תשע"ב
מספר 976מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

העונש על רצח בשגגה

נתן אביעזר

בפרשת מסעי יש דיון מפורט באדם ההורג את חברו בשוגג (פרק ל"ה). דיון זה כולל הגדרת הריגה בשוגג, העונש הצפוי להורג בשגגה שהוא הגליה לעיר מקלט, וגם הקביעה שאסור להמיר עונש זה בתשלום כפי שהיה נהוג בתרבויות מסוימות בעולם הקדמון. נושא ההריגה בשוגג מופיע גם בשמות (כא:כב-כג), אולם שם הפרטים שונים לחלוטין מהכתוב בפרשתנו. אין שם זכר לעונש הגלות בעיר מקלט, ובמקומו מוטל עונש כספי הנאסר לחלוטין בפרשתנו. הסתירה הבולטת כביכול בין שתי הפרשיות דורשת בירור.

על הגדרת הריגה בשוגג כתוב בפרשתנו (לה:כב-כד):¹

וְאִם-בְּפֶתַע בְּלֹא-אֵיבָה הִדְפּוֹ אוֹ-הִשְׁלִיךְ עָלָיו כֶּל-כָּלִי בְּלֹא צְדִיקָה. אוּ כִּכְל-אֶבֶן אֲשֶׁר-יָמוּת בָּהּ בְּלֹא רְאוּת וַיִּפֹּל עָלָיו וַיָּמָת וְהוּא לֹא-אוֹיֵב לוֹ וְלֹא מִבְּקֶשׁ רָעָתוֹ וְשָׁפְטוֹ הָעֵדָה בֵּין הַמַּכָּה וּבֵין גְּאֵל הַדָּם עַל הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה.

ועל עונשו של הורג בשוגג כתוב (שם יא-יג, כה):

וְהִקְרִיתֶם לָכֶם עָרִים עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה לָכֶם וְנָס שָׁמָּה רֹצֵחַ מִכָּה-נֶפֶשׁ בְּשָׁגְגָה. וְהָיוּ לָכֶם הָעָרִים לְמִקְלָט מִגְּאֵל וְלֹא יָמוּת הָרֹצֵחַ עַד-עֲמֻדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה לְמִשְׁפָּט. וְהָעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ שֵׁשׁ-עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה לָכֶם... וְהִצִּילוּ הָעֵדָה אֶת-הָרֹצֵחַ מִיַּד גְּאֵל הַדָּם וְהָשִׁיבוּ אֹתוֹ הָעֵדָה אֶל-עִיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר-נָס שָׁמָּה וַיָּשָׁב בָּהּ עַד-מוֹת הַפֶּהֱן הַגָּדֹל אֲשֶׁר-מָשַׁח אֹתוֹ בְּשֶׁמֶן הַקֹּדֶשׁ.

על האיסור להמיר את עונש הגלות בתשלום כספי כתוב (שם לב): "ולא-תקחו כפר לנוס אל-עיר מקלטו לשוב לשכת בארץ עד-מות הפהן".

אולם בספר שמות כתוב על הריגה בשוגג (כא:כב-כג):

וכִּי-יִנְצוּ אֲנָשִׁים וְנִגְפוּ אִשָּׁה הָרָה וַיִּצְאוּ יְלָדֶיהָ וְלֹא יִהְיֶה אָסוֹן עָנּוֹשׁ יַעֲנֹשׁ כַּאֲשֶׁר יִשִּׁית עָלָיו בְּעַל הָאִשָּׁה וְנָתַן בְּפִלְלִים. וְאִם-אָסוֹן יִהְיֶה וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נֶפֶשׁ.

רש"י מסביר על אתר במה מדובר: אם שני אנשים (ראובן ושמעון) מנסים להרוג זה את זה ועוברת מולם אישה הרה, ומכתו של ראובן פוגעת בטעות באישה, יכול להיות "אסון". רש"י מפרש שכוונת הכתוב שהאישה מתה מהמכה. ואם "לא יהיה אסון" – היא לא מתה מהמכה. אם אכן הרג ראובן את האישה בשוגג, היינו מצפים שעונשו יהיה גלות לעיר מקלט, ככתוב בפרשתנו: "והוא לא אויב

* נתן אביעזר הוא פרופסור לפיזיקה באוניברסיטה ומחבר הספרים: "בראשית ברא" ו-"אמונה בעידן המדע".
1 ראוי להעיר שחל שינוי במשמעות המושגים. בעברית מדוברת היום הפועל "רצח" (murder) פירושו הריגה במזיד, והפועל "הרג" (kill) פירושו הריגה בשוגג. לא כן בתורה. שם הפועל "רצח" בא במשמעות הפועל "הרג" שבימינו. דהיינו, גם מי שהורג את חברו בשוגג נקרא בתורה "רוצח".

לו (לה) ולא מבקש רעתו (רעתה)“ (לה:כב). אלא שעפ”י הכתוב בשמות עונשו של ראובן הוא “נֶפֶשׁ תַּחַת נֶפֶשׁ”.

יש מחלוקת על משמעות המילים הללו, כמו שמסביר רש”י: “רבותינו חולקין בדבר. יש אומרים נפש ממש, ויש אומרים ממון, אבל לא נפש ממש”. גם לפי שתי הדעות לא מוטל על ראובן עונש של גלות לעיר מקלט. מה אם כן ההבדל בין המתואר בשמות למקרה בפרשתנו, המצדיק עונש אחר בכל אחד מהם?

לפי ספר שמות, ראובן אכן הרג את האישה בשוגג, אבל היה זה במהלך ניסיון להרוג את שמעון במזיד. במקרה זה, לפי הדעה הראשונה, מוטל על ראובן עונש מוות שהיה מוטל עליו אילו הצליח להרוג את שמעון. במשפט האנגלי עיקרון זה מכונה transferred malice, כלומר, הכוונה של ראובן להרוג את שמעון במזיד מועברת להריגת האישה, ולכן עונשו מיתה.

האפשרות השנייה המוצגת בספר שמות היא: “ולא יהיה אסון”; כלומר העובר מת מהמכה של ראובן אך לא האישה. במקרה כזה עונשו של ראובן יהיה תשלום עבור הנזק שגרם בהריגת העובר (“ונתן בפלילים”), ולא גלות לעיר מקלט.

קביעה זו של התורה עונה על השאלה הידועה: האם הפלה נחשבת רצח? עצם העובדה שיש עונש אחד להריגת האישה (מיתה) ועונש אחר להריגת העובר (תשלום) מוכיחה שקיים הבדל מהותי בין מעמד העובר לזה של האישה.

המעמד של עובר נדון הן במשנה הן בגמרא. במסכת אהלות מתארת המשנה במילים קשות מצב מצער (ז, ו):

האישה שהיא מקשה לילד מחתכים את הוולד במעיה ומוציאים אותו איברים איברים, מפני שחייה קודמים לחייו.

יש הרוצים להסביר קביעה זו של המשנה על-ידי דין “רודף”: היות שהעובר מסכן את חיי האם, הוא נחשב “רודף”, ויש להרגו על-מנת להציל את חייה. אולם הסבר זה אינו יכול להתקבל בגלל הסיפא של אותה משנה, ובה מתואר מצב מצער אחר:² “יצא רובו אין נוגעים בו (בוולד), שאין דוחין נפש מפני נפש”. ולמה אין נוגעים בו? הלוא גם כאן הוולד מסכן את חיי האם והיה צריך לחול עליו אותו דין “רודף”, כמו שכתוב ברישא של המשנה?!

על-מנת להבין את המשנה באהלות נפנה לפירושו של הרמב”ם על אתר: “זה כולו פשוט, אין צורך ביאור”! אמירה חד-משמעית זו של הרמב”ם מלמדת שהבנת המשנה טמונה במילים של המשנה עצמה, בלי שום הסבר נוסף שאינו מופיע בה במפורש, כמו דין “רודף”.

מצבו של העובר הוא נושא לדיון גם בגמרא (סנהדרין עב:). שם כתוב שדין “רודף” חל גם בילד קטן. הגמרא מביאה סתירה בין קביעה זו ובין הסיפא של המשנה באהלות (“יצא רובו אין נוגעים בו”) ושואלת: “אמאי (למה אין נוגעים בו)? רודף הוא! תשובת הגמרא היא: “משמיא קא רדפי לה”, כלומר האיום על חיי האם בא מן השמים באופן טבעי ללא כוונת הוולד, ובהיעדר כוונה אי-אפשר להחיל על הוולד דין “רודף”.

עכשיו מובנת הסיפא של המשנה: אם דין “רודף” אינו חל על הוולד, אין הצדקה להרוג אותו כדי להציל את חיי אמו, ככתוב במשנה: “אין דוחין נפש (של הוולד) מפני נפש (של האם)”.

אבל מה בדבר הרישא? אם דין רודף אינו חל על הוולד, למה הרישא של המשנה קובעת שהורגים אותו (“מחתכים את הוולד במעיה”) כדי להציל את חיי האם? התשובה ניתנת בפירושו רש”י על הגמרא בסנהדרין: “כל זמן שהעובר לא יצא לאוויר העולם, לאו נפש הוא וניתן להרגו כדי להציל את אמו”. בזה רש”י מסביר שלפני הלידה הוולד אינו נחשב בן-אדם. אף שמדברים על דקות ספורות בלבד לפני הלידה, כאשר כל מערכות גופו של הוולד פועלות כשורה, וסיכוייו לחיות מחוץ לרחם אמו הם כמעט 100%, הוא אינו נחשב אדם עד שהוא נולד. לכן אם צריך לבחור בין חיי האם, שהיא “נפש”, ובין חיי העובר שעדיין אינו נפש, מעדיפים את חיי אמו, “מפני שחייה קודמים לחייו”.

נמצאנו למדים שאין סתירה כלל בין דין הריגה בשוגג בספר שמות ובין דין הריגה בשוגג בפרשתנו. כל אחד מהם עוסק במקרה אחר, ולכן לכל מקרה דינים משלו.

² בימינו אפשר ב”ה להציל את חיי האם וגם את חיי הוולד.